

JĘDRZEJ KORBAL

WIELKIE JEDNOSTKI PANCERNO-MOTOROWE
W WOJSKU POLSKIM W LATACH 1936–1939

Eksperyment »DM«

BRYGADA
NOWEGO
WZORU | 1

POZNAŃ 2025

SPIS TREŚCI

	Przedmowa	7
	Od Autora	9
	Wykaz skrótów	15
1	Wzorem innych	19
	Grupy pancerno-motorowe w Wojsku Polskim 1931–1936	19
2	10. Brygada Kawalerii (OM nr 1)	25
	Rok 1936 – Rzecz jest ściśle tajna	25
	<i>Staże zagraniczne</i>	26
	<i>Dyskusja w kraju</i>	34
	Rok 1937 – Zapadła decyzja...	61
	<i>Motoryzacyjna roszada</i>	68
	<i>Ćwiczebny debiut</i>	90
	Rok 1938 – Zjeździć, zgrać, zwiększyć siły	145
	<i>Nowa organizacja</i>	152
	<i>Kierunek Wołyn</i>	186
	<i>Na Zaolzie maszerować</i>	201
	<i>Zająć Spisz i Orawę!</i>	246
	Rok 1939 – Mobilizacja, to wojna	289
	<i>Kiedy wybuchnie wojna?</i>	298
	<i>Alarm i koncentracja</i>	334

Mapy	353
Ilustracje	357
Aneks	361
<i>Ocena pułków i samodzielnych oddziałów 10. BK w 1937 i 1938 roku</i>	
<i>(wykaz graficzny)</i>	361
<i>Wytyczne użycia i działania oddziałów zmot. armatek ppanc.</i>	367
<i>Regulaminowe podstawy funkcjonowania Oddziałów Motorowych</i>	373
Etaty	387
<i>Etaty oddziałów 10. Brygady Kawalerii</i>	
<i>oraz oddziałów przydzielanych na czas ćwiczeń i wojny</i>	387

PRZEDMOWA

Pogarszająca się sytuacja międzynarodowa, a zwłaszcza intensywna rozbudowa jednostek szybkich i pancernych w siłach zbrojnych sąsiadów Polski, spowodowała rozpoczęcie w 1936 roku prac nad 6-letnim planem modernizacji i rozbudowy Wojska Polskiego. Jednym z rozważanych aspektów było znalezienie antidotum na możliwości licznych i mobilnych jednostek przeciwnika. Utworzenie analogicznych jednostek było nierealne, dlatego uznano, że najlepszym wyjściem będzie utworzenie kilku specjalnych Oddziałów Motorowych (OM), wyposażonych w czołgi i broń przeciwpancerną, które pełnić będą rolę jednostek zaporowych. Ostatecznie przybrały one kształt brygad pancerno-motorowych. Dwutomowe opracowanie *«Eksperyment» OM* dr. Jędrzeja Korbała poświęcone jest właśnie dziejom formowania tych jednostek. Od 2,5-letniej historii rzeszowskiej 10. Brygady Kawalerii (OM nr 1), poprzez kilkumiesięczne zmagania z formowaniem Warszawskiej Brygady Pancerno-Motorowej (OM nr 4), po przyszłościowe projekty utworzenia OM nr 2 i 3 czy teoretyczną dyskusję nad projektami dywizji pancernej.

Mimo zagranicznych staży oficerów polskich i „podpatrywania” rozwiązań francuskich był to proces skomplikowany, prowadzony metodą prób i błędów w atmosferze sporów między Ministrem Spraw Wojskowych, który uważał, że OM winny mieć równowartość brygady, a Szefem Sztabu Głównego opowiadającym się za tworzeniem jednostek słabszych. Tematyka formowania pierwszych polskich jednostek zmotoryzowanych nie jest nowa. Poruszało ją już kilku autorów, w tym piszący te słowa. Należy jednak podkreślić, że prezentowane tu opracowanie wnosi bardzo wiele nowych, nieznanych czy też niepublikowanych dotąd wątków.

Mocną stroną pracy jest jej podstawa faktograficzna – rozbudowane przypisy. Autor przeprowadził liczne kwerendy archiwalne. Konfrontuje je z relacjami oficerów uczestniczących w pracach nad formowaniem brygad. Uwagę zwraca też drobiazgowo wykorzystanie literatury przedmiotu, często z uwagami korygującymi dotychczasowe ustalenia.

Istotnym *novum* w *Eksperymentie» OM* jest poświęcenie przez autora dużej uwagi kwestiom technicznym, a zwłaszcza omówienie i ocena sprzętu używanego w brygadach oraz problemom z dostosowaniem go do potrzeb tych jednostek. Konkludując, praca niniejsza w sposób znaczący powiększa i rozszerza wiedzę na temat pierwszych polskich brygad zmotoryzowanych.

dr Jerzy Majka

OD AUTORA

Książka, którą oddajemy do rąk czytelnika nie jest efektem pracy zawodowego historyka, a jedynie podsumowaniem badań prowadzonych przez pasjonata polskiej wojskowości okresu międzywojennego. Chcąc stworzyć możliwie pełny obraz zagadnienia będącego tematem niniejszej pracy, autor przeprowadził trwającą blisko dekadę kwerendę w polskich i zagranicznych archiwach. Zasadnicze źródło informacji stanowiły zasoby Wojskowego Biura Historycznego (dawniej jako: Centralne Archiwum Wojskowe), którego dyrekcji oraz pracownikom autor składa szczerze podziękowania¹. Kwerenda uzupełniająca została przeprowadzona w Archiwum Akt Nowych (Warszawa), Instytucie Polskim i Muzeum im. Generała Sikorskiego (Londyn), Instytucie Józefa Piłsudskiego w Ameryce (Nowy Jork), The National Archives (Kew) oraz Bundesarchiv-Militärarchiv (Fryburg Bryzgowijski). Z uwagi na rozproszenie materiałów między różne zespoły aktowe najczęściej związane jedynie w pośredni sposób z opisywaną w książce tematyką prowadzona kwerenda archiwalna objęła około 950 jednostek archiwalnych.

Warunkiem koniecznym dla rozpoczęcia prac nad niniejszą monografią było sformułowanie tez stanowiących motyw przewodni dla badań archiwalnych prowadzonych przez autora. Podstawowym celem niniejszej pracy jest wykazanie, że II Rzeczpospolita mimo szeregu trudności, które zostały opisane w kolejnych rozdziałach, była zdolna do sformowania pierwszej eksperymentalnej brygady pancerno-motorowej w latach 1937–1938. Niniejsza praca ma również na celu udowodnienie, że realizacja kilkuletniego programu modernizacji i rozbudowy, którego docelowym zamierzeniem było wystawienie docelowo czterech pancerno-motorowych związków taktycznych szczebla brygady, była możliwa mimo licznych niedoborów. Teza dodatkowa, jaką autor stawia w ramach niniejszej pracy, dotyczy roli brygad pancerno-motorowych na przyszłym polu bitwy oraz ewolucji towarzyszącej ich postrzeganiu przez ścisłe kierownictwo armii. Mimo początkowego braku spójności oczekiwań stawianych przez opisywanymi jednostkami oraz towarzyszącymi

¹ Dane dotyczące wymienionych jednostek są rozproszone nie tylko między zespołami aktowymi Biura Inspekcji Generalnego Inspektoratu Sił Zbrojnych (dalej: GISZ), szefa Sztabu Głównego, Oddziałów I, II, III i IV Sztabu Głównego (dalej: SG) czy wybranych departamentów i dowództw Ministerstwa Spraw Wojskowych (dalej: MSWojsk.). Wykorzystano również zespoły aktowe wybranych instytucji badawczych (Instytutu Technicznego Uzbrojenia, Biura Badań Technicznych Broni Pancernych), dotyczące gospodarki (Państwowe Zakłady Inżynierii, Sekretariat Komitetu Obrony Rzeczypospolitej) czy poszczególnych jednostek wojskowych (1. pam, 1. paplot., 6. dapl., 2. i 3. bpanc. itd.).

ich formowaniu kontrowersjom zasadnicza koncepcja brygady pancerno-motorowej została ugruntowana jeszcze przed wybuchem wojny, m.in. w wyniku operacji na Śląsku Zaolziańskim. Celem pracy jest wykazanie, że opisywane związki taktyczne przeszły od formy eksperymentalnej do poziomu dojrzałej organizacyjnie wielkiej jednostki silnikowej dostosowanej do wykonywania zadań zaporowych.

Zapowiadana początkowo na jesień 2023 roku premiera niniejszej książki była kilkakrotnie przesuwana. Głównym powodem opóźnień było pozyskiwanie w toku kolejnych kwerend materiałów na tyle istotnych dla omawianej tematyki, że ich pominięcie mogłoby zaszkodzić jakości prezentowanego stanu wiedzy i badań nad polskimi brygadami pancerno-motorowymi. O intensywności prac niech świadczy fakt, że tylko w latach 2022–2024 objętość tekstu uległa dwukrotnemu powiększeniu względem materiału pierwotnie przeznaczonego do publikacji. Stopniowa rozbudowa rozdziałów następująca w oparciu o uzyskiwane nowe dane archiwalne doprowadziła do sytuacji, w której autor podjął decyzję o podziale tekstu na dwa, powiązane ze sobą chronologicznie i tematycznie, tomy.

Specyfiką *Eksperymentu »OM«* są obszernie przywoływane fragmenty wspomnień, przede wszystkim szefa sztabu 10. BK mjr. dypl. Franciszka Skibińskiego oraz dowódcy WBP-M płk. dypl. Stefana Roweckiego. Wykorzystano również szeroko fragmenty rozkazów i opracowań powstałych w latach 1937–1945. Zabieg ten ma charakter celowy, służący połączeniu lapidarnych dokumentów źródłowych (referatów, sprawozdań) z przystępniejszą dla czytelnika i bogatą w rozmaite ciekawostki memuarystyką. Wreszcie piszący te słowa żywi nadzieję, że dalsze kwerendy archiwalne oraz pogłębione studia nad historią polskich brygad pancerno-motorowych pozwolą na rozwinięcie zaprezentowanego w niniejszej książce problemu badawczego. Autor nie kryje, że *Eksperyment »OM«* stanowi jedynie przyczynek do dalszych, bardziej szczegółowych badań.

Tom I poświęcony genezie Oddziałów Motorowych oraz ściśle 10. Brygadzie Kawalerii zatytułowano *Brygada nowego wzoru*². Tom II zatytułowany *Brygady wychodzą z cienia*

2 10. Brygada Kawalerii (dalej: 10. BK). W sprawie nazewnictwa warto odnieść się do wspomnień i relacji oficerów. W szczególności mowa o publikacjach szefa sztabu brygady, mjr. dypl. Franciszka Skibińskiego, który zwykł określać 10. BK jako „brygadę rzeszowską”. Choć określenie Rzeszowska Brygada Pancerno-Motorowa (RBP-M) nie pojawia się w nich wprost, to naturalne jest powyższe rozwinięcie. Jest to o tyle uzasadnione, że dokładnie ten sam sposób oznaczenia zastosowano wobec powstałej w roku 1939 Warszawskiej Brygady Pancerno-Motorowej (dalej: WBP-M). W wyniku reformy kawalerii od 1 kwietnia 1937 roku wszystkie konne brygady kawalerii otrzymały nowe nazwy uwzględniające obszar kraju, w którym stacjonowały, tzw. oznaczenia ziemskie np. Wielkopolska Brygada Kawalerii, Suwalska Brygada Kawalerii (dalej: BK) itd. (więcej: J.S. Tym, *Kawaleria w operacji i w walce. Koncepcje użycia i wyszkolenie kawalerii samodzielnej Wojska Polskiego w latach 1921–1939*, Warszawa 2014, s. 85). Utażnienie rozkazem MSWojsk. zachodzącego procesu motoryzacji 10. BK sprawiło, że pod koniec lat trzydziestych była to jedyna wielka jednostka kawalerii, co do której obowiązywała nazwa sprzed reformy. Tym samym zastosowanie powyższej reguły do wielki jednostek silnikowych o kawalerskim rodowodzie, choć nosi znamiona pewnego uproszczenia, jest równocześnie kontynuacją tradycji i nie powinno być uznawane za błąd *sensu stricto*. Ponadto względem obu wielkich jednostek pancerno-motorowych autor stosuje również pierwotne oznaczenia Oddziałów Motorowych: OM nr 1 (10. BK) i OM nr 4 (WBP-M) jako przyporządkowane tym jednostkom na etapie przygotowania założeń przez SG i MSWojsk. na potrzeby KSUS (więcej w tomie II).

odnosi się przede wszystkim do Warszawskiej Brygady Pancerno-Motorowej, jej powiązań z 10. BK i rosnącej roli przedmiotowych związków taktycznych w WP. W ramach tomu II przedstawiono również przebieg prac nad kolejnymi brygadami pancerno-motorowymi oraz szczegółowo omówiono rolę broni i służb do nich przydzielanych. W obu przypadkach autor dążył do zachowania chronologicznego porządku w przedstawianym procesie formowania, szkolenia oraz doskonalenia polskich brygad pancerno-motorowych. Stąd też widoczny w treści układ kalendarium pozwalający na odtworzenie nie tylko łańcucha decyzyjnego, ale i ciągów przyczynowo skutkowych towarzyszących tworzeniu wielkich jednostek nowego typu w ramach WP. Główną determinantą w oddanym do rąk czytelnika opracowaniu są datyienne wydawanych rozkazów lub określonych wydarzeń, w których uczestniczyła 10. Brygada Kawalerii lub Warszawska Brygada Pancerno-Motorowa.

Tematyka omawiana w obu tomach *Eksperymentu »OM«* została przez autora zarysowana już wcześniej w serii artykułów poświęconych wybranym zagadnieniom z historii 10. BK i WBP-M. Równolegle na rynek wydawniczy trafił szereg publikacji autora poświęcony ściśle pojazdom silnikowym oraz typom uzbrojenia wykorzystywanym w tych wielkich jednostkach. Każde z prezentowanych wcześniej na łamach częściowych publikacji zagadnień zostało w ramach niniejszej książki rozbudowane i omówione na tyle szczegółowo, na ile pozwalały na to wyniki zakończonej wczesną jesienią 2024 roku kwerendy. Powyższe publikacje ukazywały się cyklicznie na łamach największych krajowych miesięczników historycznych: „Technika Wojskowa. Historia” oraz „Wojsko i Technika. Historia”, ale również w ramach serii „Wielkiego Leksykonu Uzbrojenia” oraz wydawnictw zagranicznych w latach 2016–2024³.

3 Z ogólnej liczby ponad 300 prac autora opublikowanych przed wydaniem niniejszej książki wskazać należy jedynie te bezpośrednio poświęcone brygadam pancerno-motorowym lub wykorzystywanemu w ramach nich uzbrojeniu i sprzętowi motorowemu: J. Korbal, *Zanim zmotoryzowano 10. BK. Część I*, „Technika Wojskowa. Historia” 2019, nr spec. 5; idem, *Zanim zmotoryzowano 10. BK. Część II*, „Technika Wojskowa. Historia” 2019, nr spec. 6; idem, *Zanim zmotoryzowano 10. BK. Część III*, „Technika Wojskowa. Historia” 2020, nr spec. 1; idem, *Początki 10. Brygady Pancerno-Motorowej*, „Technika Wojskowa. Historia” 2020, nr 4; idem, *10. Brygada Kawalerii w akcji*, „Technika Wojskowa. Historia” 2021, nr spec. 1; idem, *Intensywny rok 10. Brygady Kawalerii*, „Technika Wojskowa. Historia” 2021, nr spec. 5; idem, *Ostatnie miesiące pokoju roku 1939 w 10. Brygadzie Kawalerii*, „Technika Wojskowa. Historia” 2022, nr 3; idem, *Zaolzie – klęska tyłów? Część I. Przygotowania*, „Technika Wojskowa. Historia” 2022, nr 6; idem, *Zaolzie – klęska tyłów? Krytyka i wnioski*, „Technika Wojskowa. Historia” 2023, nr 1; idem, *Polskie Vickersy w Wojnie Obronnej 1939 roku*, „Technika Wojskowa. Historia” 2022, nr 5; idem, *Zmierzch Vickersów*, „Technika Wojskowa. Historia” 2020, nr spec. 3; idem, *Czołgi z mgły – polskie Vickersy Mk E*, „Technika Wojskowa. Historia” 2018, nr 4; idem, *Vickers Mk E – uzbrojenie i taktyka. Część I*, „Technika Wojskowa. Historia” 2021, nr spec. 4; idem, *Vickers Mk E – szkolenie i wyposażenie*, „Technika Wojskowa. Historia” 2021, nr spec. 5; idem, *Prototypowe działo samobieżne TKD*, „Technika Wojskowa. Historia” 2020, nr spec. 5; idem, *Powstanie Warszawskiej Brygady Pancerno-Motorowej*, „Wojsko i Technika. Historia” 2020, nr spec. 5; idem, *Warszawska Brygada Pancerno-Motorowa w walce. Część I*, „Wojsko i Technika. Historia” 2023, nr 6; idem, *Polskie oceny włoskiej Dywizji Szybkiej na tle stażu mjr. dypl. Franciszka Skibińskiego*, „Technika Wojskowa. Historia” 2023, nr 3; idem, *Francuskie jednostki pancerno-motorowe oczami polskich wojskowych Część I*, „Wojsko i Technika – Historia”

Dążenie do możliwie szerokiego zaprezentowania historii formowania polskich brygad pancerno-motorowych w oparciu uzyskane dokumenty źródłowe nie było jedyną z kierujących autorem pobudek. Kluczową inspiracją dla piszącego te słowa stanowiły książki wieloletniego badacza historii 10. Brygady Kawalerii dr. Jerzego Majki⁴. Ich lektura stała się jednym z powodów do głębszego zainteresowania się nie tylko historią polskiej broni pancerniej okresu międzywojennego, ale i dziedziczącej szereg tradycji nowej formacji jaką była w drugiej połowie lat trzydziestych kawaleria zmotoryzowana. Okresem, wokół którego skoncentrowana została całość uwagi autora były lata 1937–1939. Jako datę graniczną przyjęto moment wybuchu wojny, kończący niespełna trzyletni pokojowy wysiłek organizacyjny dotyczący formowania wielkich jednostek pancerno-motorowych WP. Poniższa praca stanowi wyraz podziękowania dla dr. J. Majki, którego publikacje poświęcone 10. BK i jej oficerom wiele lat temu zainspirowały młodego pasjonata historii i ukierunkowały jego zainteresowania badawcze na kolejne dziesięciolecia.

Poza publikacjami J. Majki należy wskazać na równie istotne dla omawianej tematyki opracowania współczesne. Nie sposób pominąć wydanej w 2014 roku w ramach serii „Wojskowe Teki Archiwalne” niezwykle cennej publikacji poświęconej Warszawskiej Brygadzie Pancerno-Motorowej⁵. Podobne znaczenie dla przedstawienia historii drugiej z brygad silnikowych miała książka Stanisława Maksimca⁶. Najnowszą publikacją, dotyczącą przedmiotowej wielkiej jednostki, jest wydana w 2021 roku książka dr. Michała Kuchcia⁷ – całościowe i rzetelne opracowanie dotyczące Warszawskiej Brygady Pancerno-Motorowej. W przypadku opisu szlaku bojowego 10. BK we wrześniu 1939 roku nie sposób nie wspomnieć o pracy Piotra Sadowskiego⁸, przygotowanej w oparciu o bogatą kwerendę i badania terenowe.

2023, nr 4; idem, *Francuskie jednostki pancerno-motorowe oczami polskich wojskowych*. Część 2, „Wojsko i Technika – Historia” 2023, nr 5; idem, *Oddziały rozpoznawcze/motocyklowe w wielkich jednostkach (zmotoryzowanych) WP*, „Wojsko i Technika. Historia” 2023, nr spec. 5; idem, *Zmotoryzowane kompanie przeciwpancerne*, „Technika Wojskowa. Historia” 2020, nr 3, idem, *Zmotoryzować pępance!*, „Wojsko i Technika. Historia” 2017, nr spec. 5, idem, *Samochód terenowy wz. 34 – brakujące ogniwo*, „Wojsko i Technika. Historia” 2017, nr 6; idem, *Polska Dywizja Pancerna*, „Technika Wojskowa. Historia” 2020, nr 5, idem, *Ciężarowe Chevrolety w Wojsku Polskim*, „Technika Wojskowa. Historia”, 2017, nr 4.

4 J. Majka, *Brygada motorowa płk. Maczka. 10 Brygada Kawalerii 1937–1939*, Rzeszów 2004, 2008, 2016; idem, *Niezlomna Brygada płk. Maczka. Ilustrowana historia 10 Brygady Kawalerii 1937–1939*, Sandomierz 2010; idem, *10 Brygada Kawalerii na Śląsku Cieszyńskim w 1938 roku*, Rzeszów 2018; idem, *Śladami „Czarnej Brygady”. Zmotoryzowana 10 Brygada Kawalerii w fotografii (1937–1939)*, Przemyśl 2021; idem, *Nad Wisłokiem, Sanem i Szkłem. Walki 10 Brygady Kawalerii płk. Maczka we wrześniu 1939 roku*, Przemyśl 2019; idem, *Generał Kazimierz Dworak. Współpracownik generała Maczka, organizator jednostek pancerno-motorowych*, Rzeszów 2008.

5 *Warszawska Brygada Pancerno-Motorowa*, red. nauk. A. Wesołowski, „Wojskowe Teki Archiwalne”, (dalej „WTA”), t. 5, Warszawa 2014.

6 S. Maksimiec, *Warszawska Brygada Pancerno-Motorowa 1939*, Oświęcim 2014.

7 M. Kuchciak, *Warszawska Brygada Pancerno-Motorowa jako zaporowy związek taktyczny w 1939 roku*, Warszawa 2021

8 P. Sadowski, *Jordanów 1939. Historia i pamięć pierwszej bitwy 10. Brygady Kawalerii*, Pcim 2019.

Mówiąc o, będącej przedmiotem tomu I *Eksperymentu »OM«*, pierwszej polskiej brygadzie pancerno-motorowej nie sposób pominąć również prac Przemysław Kucia dotyczących historii 10. Pułku Strzelców Konnych, czy bogato ilustrowanych publikacji Koła 10. Pułku Strzelców Konnych z Łańcuta⁹. Jako literaturę uzupełniającą, w której poza zagadnieniem motoryzacji w II Rzeczypospolitej skrótoowo poruszono również sprawę wielkich jednostek pancerno-motorowych, wskazać należy książki: Mariana W. Żebrowskiego¹⁰, Rajmunda Szubańskiego, Adama Jońcy, Jana Tarczyńskiego i Krzysztofa Barbarskiego¹¹, Mirosława Chrzanowskiego¹², Antoniego Nawrockiego¹³, Piotra Ochocińskiego¹⁴, Pawła Korzeniowskiego¹⁵ i Mariusza W. Majewskiego¹⁶ oraz artykuły zamieszczone w prasie historyczno-wojskowej¹⁷. Ważnym uzupełnieniem okazały się pozyskane przez autora fotografie i dokumenty z lat 1937–1939 dotyczące ściśle funkcjonowania 10. BK. Analizę zdjęć z kolekcji własnej udało się rozszerzyć dzięki udostępnieniu do celów badawczych źródeł ikonograficznych znajdujących się w placówkach muzealnych. W szczególności wymienić należy tutaj Muzeum 24. Pułku Ułanów w Kraśniku (p. Wioleta Welman), Muzeum Tatrzańskie w Zakopanem (p. Rafał Jabłoński-Zelek) oraz Muzeum-Zamek w Łańcucie (p. Joanna Kluz, p. Przemysław Kucia). Pomoc udzielona przez wyżej wymienione osoby była dla piszącego te słowa istotnym wsparciem, za które składa podziękowania.

Niniejsza publikacja nie jest modną w ostatnich latach transkrypcją internetowych podcastów, stanowiących na ogół zbiór wyraźnie subiektywnych opinii i wątpliwej jakości interpretacji. *Eksperymentu »OM«* jest wynikiem badań naukowych rozpoczętych w 2014 roku, analizy tysięcy stron zarchiwizowanych meldunków i rozkazów wojskowych oraz podsumowaniem ponad 300 publikacji autora.

Autor pragnie podziękować grupie osób, bez których wsparcia niniejsza praca nigdy by nie powstała: żonie – Marysi, dzieciom – Jurkowi i Hani oraz Katarzynie i Rafałowi Korbalom, Ewie i Antoniemu Rudnickim, Pawłowi Janickiemu, płk. dr. hab. Juliuszowi

9 P. Kucia, *10. Pułk Strzelców Konnych 1918–1947. Cz. I*, Warszawa 2006, 2007.

10 M.W. Żebrowski, *Polska broń pancerna. Zarys historii 1918–1939*, Londyn 1971.

11 R. Szubański, *Polska broń pancerna w 1939 roku*, Warszawa 2004; A. Jońca, J. Tarczyński, K. Barbarski, *Pojazdy Wojska Polskiego 1918–1939*, Pruszków 1995; A. Jońca, R. Szubański, J. Tarczyński, *Wrzesień 1939. Pojazdy Wojska Polskiego*, Warszawa 1990; A. Jońca, *Leksykon pojazdów mechanicznych Wojska Polskiego, 1918–1939*, Warszawa 2018.

12 M. Chrzanowski, *Motoryzacja Wojska Polskiego 1921–1939*, Warszawa 2007.

13 A. Nawrocki, *Zabezpieczenie logistyczne Wojsk Lądowych Sił Zbrojnych II RP w latach 1936–1939*, Warszawa 2002.

14 P. Ochociński, *Departament Artylerii Ministerstwa Spraw Wojskowych 1927–1939*, Bydgoszcz 2017.

15 P. Korzeniowski, *Wojska pancerne i ich rola w pierwszym okresie II wojny światowej*, Warszawa 2009; idem, *Polska sztuka wojenna na przykładzie regulaminów walki Wojska Polskiego 1921–1939*, Oświęcim 2013.

16 M.W. Majewski, *Rozwój motoryzacji w Drugiej Rzeczypospolitej*, Kraków 2016.

17 N. Bączyk (vel K. Rudy), *Na biegu jałowym – o zbrojeniach Wojska Polskiego w okresie międzywojennym*, „Technika Wojskowa. Historia” 2021, nr 3, s. 72–89; idem, *Czy można było zrobić więcej? Polska broń pancerna w przededniu 1939 roku*, „Technika Wojskowa. Historia” 2012, nr 11, s. 4–23.

Tymowi, płk. dr. Jarosławowi Kieliszкови, ppłk dr. Adrianowi Naporze, Przemysławowi Fedorowiczowi, dr. Pawłowi Rozdżestwieńskiemu, dr. Szymonowi Kucharskiemu, płk. dr. Krzysztofowi M. Gajowi, dr. Zbyszkowi Perskiemu, dr. Mirosławowi Surdejowi, dr. Michałowi Chlipale, dr. Michałowi Piegzikowi, Markowi Gabryszukowi, Markowi Gąsiorowskiemu, dr. Michałowi Kuchciakowi, Radosławowi Stróżykowi, Łukaszowi Ulatowskiemu, dr. Łukaszowi Przybyłe, Zbigniewowi Lalakowi, Mariuszowi Zimnemu, Michałowi Lorkowi, Piotrowi Radomyskiemu, Piotrowi Kożuchowskiemu, Danielowi Tomaszewskiemu, Michałowi Dereli, Tadeuszowi Krzyżanowi oraz wszystkim przyjaciołom z SRH Bateria Motorowa Artylerii Przeciwlotniczej.

Jędrzej Korbał

JĘDRZEJ KORBAL

WIELKIE JEDNOSTKI PANCERNO-MOTOROWE
W WOJSKU POLSKIM W LATACH 1936–1939

Eksperyment »DM«

BRYGADY
WYCHODZĄ
Z CIENIA | 2

POZNAŃ 2025

SPIS TREŚCI

	Od Autora	399
3	Warszawska Brygada Pancerno-Motorowa (OM nr 4)	403
	Powstanie WBP-M – Ma Pan zmianę przydziału	403
	WBP-M jest jednostką zmobilizowaną	457
	10. BK i WBP-M – dwie siostry	475
	<i>Organizacja wojenna z sierpnia 1939 roku</i>	500
4	Bronie i służby w Oddziałach Motorowych	531
	Bronie i służby	531
	<i>Artyleria motorowa</i>	531
	<i>Artyleria przeciwlotnicza</i>	543
	<i>Łączność</i>	553
	<i>Broń pancerna</i>	585
	<i>Saperzy</i>	615
	<i>Pozostałe</i>	641
	Ośrodek Zapasowy Kawalerii Zmotoryzowanej	643
5	Kto następny?	647
	Oddziały Motorowe nr 2 i nr 3	651
	Dowódcy Oddziałów Motorowych	669
6	Brygada czy Dywizja?	688
	Propozycje organizacji Oddziałów Motorowych	691
	<i>Propozycje z roku 1937</i>	691
	<i>Propozycje z roku 1938</i>	694
	<i>Propozycje z roku 1939</i>	702
	Kontekst	709
	Koszt wystawienia „polskiej dywizji pancerniej”	715

Podsumowanie	719
Mapy	739
Etaty	741
<i>Etaty oddziałów Brygady Pancerno-Motorowej</i>	
<i>oraz oddziałów przydzielanych na czas ćwiczeń i wojny</i>	741
Bibliografia	747
Spisy	761
<i>Spis ilustracji</i>	761
<i>Spis map</i>	777
<i>Spis tabel</i>	778
<i>Spis wykresów</i>	780
Indeksy	781
<i>Indeks nazwisk</i>	781
<i>Indeks nazw geograficznych</i>	788

OD AUTORA

Tom II *Brygady wychodzą z cienia* stanowi kontynuację badań przedstawionych w tomie I, pt. *Brygada nowego wzoru*. Jego podstawą jest będący wynikiem prowadzonej w latach 2014–2024 kwerendy archiwalnej chronologiczny opis historii powołania do życia drugiej wielkiej jednostki zmotoryzowanej Wojska Polskiego, tj. Warszawskiej Brygady Pancerno-Motorowej (WBP-M). Warto zwrócić uwagę, że inaczej niż dla 10. Brygady Kawalerii, powyższy proces rozpoczęto *ad hoc* późną wiosną 1939 roku i realizowano niemal w całości poza pierwotnymi założeniami planu mobilizacyjnego. Formowania drugiego z Oddziałów Motorowych już w pierwszej połowie 1939 roku nie uwzględniano również przy pracach nad uchwałą Komitetu ds. Uzbrojenia i Sprzętu (KSUS) z 8–9 stycznia 1937 roku. Tym samym dążenie autora do przedstawienia na osi czasu interwencyjnych wysiłków Ministerstwa Spraw Wojskowych (MSWojsk.) i Sztabu Głównego (SG) nie było zadaniem łatwym. Całość podejmowanych względem WBP-M decyzji charakteryzował pośpiech i działanie w realiach powszechnego niedoboru ludzi oraz środków. Niespotykana dotąd w Wojsku Polskim intensywność prac, odnotowywana w ciągu niespełna pięciu miesięcy, sprawia, że jednocześnie przeplatają się zagadnienia organizacyjne, personalne i sprzętowe. Tworzyć to może wrażenie pewnego chaosu, szczególnie jeśli przyjąć, że analogiczny względem 10. BK proces trwał około dwóch lat.

Rozdział 3, pt. *Warszawska Brygada Pancerno-Motorowa (OM nr 4)*, opisuje prace prowadzone od maja do września 1939 roku. Podobnie, jak w pierwszym tomie poświęconym 10. BK, stanowi on szczegółowe studium działań MSWojsk. i SG, mających na celu przyspieszone sformowanie dodatkowej wielkiej jednostki zmotoryzowanej o charakterze zaporowym. Przedstawiono proces kompletowania i szkolenia WBP-M, uwzględniając wpływ doświadczeń z rzeszowskiej brygady na struktury nowej jednostki. W treści ujęto również zagadnienia odnoszące się do problemów sprzętowych, kwaterunkowych i wyszkoleniowych. Celem autora było rozwinięcie zakresu badań przeprowadzonych przez Michała Kuchciaka i Stanisława Maksimca¹. Inaczej niż miało to miejsce w tomie I, w przypadku WBP-M cezura czasowa uległa przesunięciu na pierwszą dekadę września 1939 roku. Wynika to z faktu, że część prac organizacyjnych i wyszkoleniowych trwała w brygadzie płk. dypl. Stefana Roweckiego już w okresie wojennym. Końcowa część rozdziału 3 przedstawia

¹ M. Kuchciak, *Warszawska Brygada Pancerno-Motorowa jako zaporowy związek taktyczny w 1939 roku*, Warszawa 2021; S. Maksimiec, *Warszawska Brygada Pancerno-Motorowa 1939*, Oświęcim 2014.

zmiany zachodzące w organizacji pokojowej i wojennej brygad pancerno-motorowych, ze szczególnym uwzględnieniem przesunięć i korekt mających miejsce latem 1939 roku. Uwzględniając istniejące już publikacje Krzysztofa M. Gaja oraz M. Kuchciała, którzy przeprowadzili szczegółową analizę etatów i należności materiałowych w niniejszej książce zdecydowano się nie powielać informacji tego typu².

Rozdział 4, pt. *Bronie i służby w Oddziałach Motorowych*, poświęcony jest omówieniu broni wsparcia, które nie wchodziły na stałe w skład struktur brygad pancerno-motorowych, lecz były przydzielane tym jednostkom na czas ćwiczeń lub w przypadku alarmu wojennego. Autor skupił się na kluczowych elementach: artylerii motorowej, artylerii przeciwlotniczej, łączności, broni pancernej i saperach, które były najbardziej zaawansowane pod względem techniki wojskowej. Niestety, szczegółowe omówienie obszarów takich jak służba zdrowia, lotnictwo towarzyszące czy kolumny transportowe było możliwe jedynie w zarysie, ze względu na ograniczoną bazę archiwalną oraz niewielką dostępność relacji.

W rozdziale 5, pt. *Kto następny?*, dokonano oceny możliwości wystawienia kolejnych dwóch brygad pancerno-motorowych z uwzględnieniem zaakceptowanych przez GISZ uchwał KSUS. Celem autora było przedstawienie rzeczywistych możliwości armii w przywołanym zakresie oraz hipotetyczna próba wskazania istniejących (lub nie) związków taktycznych, które mogły zostać uwzględnione przy pracach nad trzecią i czwartą brygadą pancerno-motorową. W rozdziale ujęto również możliwe kierunki wykorzystania hipotetycznych wielkich jednostek silnikowych.

Rozdział 6, pt. *Brygada czy Dywizja?*, jest próbą odpowiedzi na pytanie, czy najwyższe kierownictwo WP rozpatrywało utworzenie polskiego odpowiednika wielkiej jednostki silnikowej szczebla dywizji (zmotoryzowanej, motorowej lub pancernej), a także czy II Rzeczpospolita była państwem zdolnym do tak dużego wysiłku. W treści rozdziału zreferowano, m.in. teoretyczne koncepcje dotyczące wymienionej jednostki prezentowane w wojskowej prasie fachowej oraz ogólne obliczenia dotyczące kosztów jej wystawienia. Poruszana w rozdziale tematyka jest o tyle istotna, że jednym z głównych uczestników prowadzonej pod koniec czwartej dekady dyskusji był szef sztabu 10. BK mjr dypl. Franciszek Skibiński. Mając na uwadze objętość prezentowanego materiału, a także uwzględniając istniejące już publikacje, autor odstąpił od opisu udziału obu brygad w kampanii polskiej 1939 roku³. Wyjątek stanowi tutaj WBP-M, której formowanie trwało już w czasie wojny.

Przygotowując tom II *Eksperymentu »OM«*, w szczególności rozdziały 5 i 6, autor pragnął odnieść się do dostępnych już na rynku wydawniczym publikacji, wśród których można wymienić książkę *Stracone szanse września*'39 Adama Bolesty. Publikacja ta, mimo chwytliwego tytułu i wielu poruszanych wątków, nie może być uznana za miarodajne źródło⁴.

2 K.M. Gaj, *10. Brygada Kawalerii w 1939 roku – organizacja wojenna wielkiej jednostki motorowej*, Oświęcim 2014; idem, *Polska broń pancerna w 1939 roku – organizacja pokojowa i wojenna jednostek*, Oświęcim 2013; M. Kuchciak, *Warszawska Brygada...*, op. cit.

3 P. Sadowski, *Jordanów 1939. Historia i pamięć pierwszej bitwy 10. Brygady Kawalerii*, Pcim 2019; M. Kuchciak, *Warszawska Brygada...*, op. cit.; S. Maksimiec, *Warszawska...*, op. cit.

4 A. Bolesta, *Stracone szanse września*'39, Warszawa 2015.

Niestety, mimo że dostęp do archiwaliów jest obecnie znacznie łatwiejszy niż jeszcze dekadę temu, część współczesnych autorów wykazuje tendencję do zastępowania wyników samodzielnych badań oraz odwołań do dokumentów źródłowych kolejnymi akapitami trudnych do obrony tez, często balansujących na granicy sensacji. Można nawet odnieść wrażenie, że im bardziej kontrowersyjna teza, tym skromniejsze są odwołania do literatury przedmiotu i dokumentów. W kontekście tematyki poruszanej w rozdziale V i VI nie można pominąć również prac Tymoteusza Pawłowskiego, który w swoich książkach starał się przedstawić zarówno plany modernizacji Wojska Polskiego, ich realizację, jak i możliwy efekt końcowy⁵. Koncentrując się wyłącznie na sprawie poruszanych w niniejszej książce brygad pancerno-motorowych, autor przyznaje, że zarówno tło prac nad unowocześnieniem kawalerii, jak i jej przyszły zarys prezentowany przez T. Pawłowskiego może budzić ciekawość czytelnika. Konfrontując jednak przedstawioną w *Armii Marszałka Śmigłego...* wizję funkcjonowania w roku 1942 w strukturach Wojska Polskiego czterech „brygad zmeczaniowanych” wspartych czołgami klasy Crusader, T-34 czy Pz.Kpfw. III z dokumentami z okresu, stwierdzić należy, że powyższa prognoza jest zbyt daleko posunięta i nacechowana nadmiernym optymizmem⁶.

W będącym zwieńczeniem obu tomów podsumowaniu autor przedstawił nierzadko krytyczne, choć nadal wartościowe, oceny brygad pancerno-motorowych formułowane przez oficerów nich służących. Powstały one zarówno przed, jak i na długo po zakończeniu kampanii polskiej 1939 roku. Ich treść w znacznej mierze sprowadza się do powtarzanych zarówno w rzeszowskiej, jak i warszawskiej brygadzie dezyderat wzmocnienia broni pancernej i artylerii. Część z postulatów autor odniósł do prowadzonych w Czechosłowacji o jesieni 1937 roku prac nad utworzeniem czterech tzw. Dywizji Szybkich (*Rychlé divíze*).

Kończąc, autor pragnie ponownie wyrazić wdzięczność grupie osób, bez których wsparcia niniejsza praca nie mogłaby powstać: żonie – Marysi, dzieciom – Jurkowi i Hani oraz Katarzynie i Rafałowi Korbalom, Ewie i Antoniemu Rudnickim, Pawłowi Janickiemu, płk. dr. hab. Juliuszowi Tymowi, płk. dr. Jarosławowi Kieliszкови, ppłk dr. Adrianowi Naporze, Przemysławowi Fedorowiczowi, dr. Pawłowi Rozdżestwieńskiemu, dr. Szymonowi Kucharskiemu, płk. dr. Krzysztofowi Gajowi, dr. Zbyszkowi Perskiemu, dr. Mirosławowi Surdejowi, dr. Michałowi Chlipale, dr. Michałowi Piegzikowi, Markowi Gabryszukowi, Markowi Gąsiorowskiemu, dr. Michałowi Kuchciakowi, Radosławowi Stróżykowi, Łukaszowi Ulatowskiemu, dr. Łukaszowi Przybyle, Zbigniewowi Lalakowi, Mariuszowi Zimmemu, Michałowi Lorkowi, Piotrowi Kożuchowskiemu, Piotrowi Rado-myskiemu, Michałowi Dereli, Tadeuszowi Krzyżanowi oraz wszystkim przyjaciołom z SRH Bateria Motorowa Artylerii Przeciwlotniczej.

Jędrzej Korbal

5 T. Pawłowski, *Armia Marszałka Śmigłego. Idea rozbudowy Wojska Polskiego 1935–1939*, Warszawa 2009; idem, *Armia Śmigłego. Czwarta w Europie – siódma na świecie*, Warszawa 2014.

6 T. Pawłowski, *Armia Marszałka Śmigłego...*, op. cit., s. 313.